

ABF KRONOBERG

MENSCH (מענטש)

*Kort information om
judiskt liv i Sverige*

ABF

***Sholem-aleykhem!
Vos hert zikh?***

DEN JUDISKA MINORITETEN

Judar har levt i Sverige sedan 1600-talet, men 1775 skedde ett historiskt genombrott, då man fick rätt att öppet leva och verka som jude i landet och i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet började judar komma till Sverige i större antal.

1930 hade antalet judar i Sverige ökat till över 6600. Fram till andra världskrigets start 1939 kom ungefär ytterligare 3000 judar till landet, främst från Tyskland. Antalet som tilläts invandra var starkt begränsat av en strikt invandringspolitik som till viss del var präglad av antisemitism. Mot slutet av kriget hjälpte Röda korset till att föra cirka 12 000 judar till Sverige, varav ungefär en tredjedel stannade i landet. Ytterligare invandring skedde i samband med antisemitiska vågor och politiska förändringar i Central- och Östeuropa under efterkrigstiden.

Idag finns det omkring 15 000 - 20 000 judar i Sverige, enligt Judiska församlingen i Stockholm.

2000 erkändes judarna i Sverige som en av landets fem historiska, nationella minoriteter.

För de nationella minoriteterna gäller principen om självidentifikation. Att vara jude kan vara såväl en religiös som en kulturell och etnisk identitet.

*Fotografiet på framsidan visar de judiska familjerna Aronson, Gordon och Paltiel på en innergård i Lund runt år 1900.
Foto: Per Bagge/ Lunds universitetsbiblioteks samlingar*

ASSIMILERING OCH DISKRIMINERING

Fram till 1775 var judar som kom till Sverige och som ville stanna här tvungna att konvertera till kristendomen.

1779 accepterade kung Gustav III riksdagens förslag om religionsfrihet och 1782 infördes ett regelverk för judarna, Judereglementet, som tillät dem att bo i vissa städer, bygga synagogor där och arbeta inom vissa yrken. Däremot fick de inte delta i val av riksdagsmän eller gifta sig med icke-judar. Reglementet avskaffades 1838 och ersattes av nya, mer tillåtande, regler.

1870 gav riksdagen judiska medborgare samma rättigheter som andra svenskar. Då bodde det ungefär 3000 judar i landet. Många judiska familjer i Sverige blev helt integrerade i samhället men många fortsatte ändå att tillhöra en judisk församling.

Antisemitismen, det vill säga fientlighet, fördomar eller diskriminering mot judar, har en lång, spridd och mörk historia som genom åren har tagit sig många olika uttryck. Judehatet nådde sin kulmen i Tyskland på 1930-talet, vilket ledde till Förintelsen där sex miljoner judar mördades. Även i Sverige var vid tiden rasbiologiska idéer levande.

Trots mycket arbete för att motverka den lever antisemitismen på olika vis kvar i Sverige idag, och märks bland annat som hatbrott, vandalism mot judiska begravningsplatser och synagogor eller olika offentliga uttalanden av konspirationsteorier i till exempel media, som anklagar judar för världsomspännande sammansvärjningar.

Läs mer:

- minoritet.se

Andra bra sajter:

- judisktliv.se
- judiskamuseet.se
- judiskkultur.se
- jmf.se
- skma.se
- rbjj.se
- isof.se
- levandehistoria.se

Boktips:

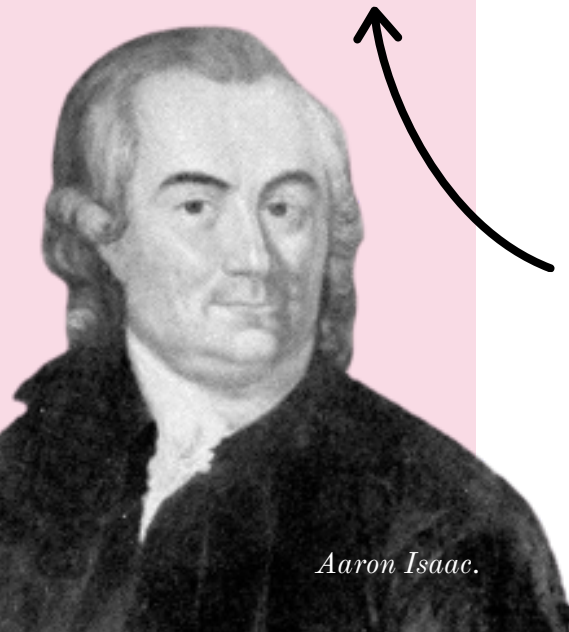
- “Judarnas historia i Sverige” av Carl Henrik Carlsson
- “Jude i Sverige” av Jessica Bab, Lars Dencik, Jonas Eklöf m.fl.
- “Dolda judiska liv” av Joanna Rubin Dranger
- “Aaron Isaac – Sveriges förste jude” av Carl Henrik Carlsson
- “Rasism mot judar – ett utforskande av den svenska rasregimen” av Hansalbin Sältenberg
- “Antisemitism – historiska, kulturella och pedagogiska perspektiv” av Christer Mattsson, Thomas Johansson, Mirjam Katzin, m.fl.

Kulturarv

Göteborgsvitsen, Barnens dag, Gustav Adolfsbakelsen, skolämnet slöjd och musiken till Idas sommarvisa. Alla dessa exempel på företeelser som uppfattas som typiskt svenska är skapade av svenska judar. Och det finns mängder av andra judiska avtryck i det svenska kulturarvet.

Kontakta oss

På abf.se/kronoberg hittar du mer info om avdelning ABF Kronoberg. Hör gärna av dig till oss med dina ideér!

Aaron Isaac.

FÖRSAMLINGAR, FÖRENINGAR OCH FOLKBILDNING

1855 invigdes den första synliga synagogbyggnaden i Sverige, nämligen Göteborgs synagoga. Synagogor hade funnits i Sverige tidigare, men var ofta diskreta och syntes inte från gatan. 1858 stod Norrköpings synagoga färdig, och följdes av Karlstads synagoga 1899 och innan dess den största av dem alla: Stockholms stora synagoga, 1870. 1903 invigdes Malmö synagoga, den sista av de stora synagogorna som byggdes i Sverige. Synagogorna i Stockholm, Göteborg och Malmö används än idag.

Att tillhöra en församling betyder hos judar inte nödvändigtvis att du är troende utan det styrs lika mycket av en social och kulturell tillhörighet.

Utöver församlingarna har svenska judar kommit samman i en rad andra organisationer och föreningar.

Paideia folkhögskola i Stockholm är Sveriges första folkhögskola med judisk profil.

Folkbildningen kan även på andra vis ge verktyg åt de som vill lära sig mer om den judiska minoriteten i Sverige och arbeta för dess intressen. Genom ABF Kronoberg, eller din lokala studieförbundsavdelning, kan du få stöttning i att komma igång med och bedriva verksamhet. Det skulle, bland många exempel, kunna handla om:

- Att bilda en förening
- En bok- eller språkcirkel
- En studiecirkel i släktforskning eller den judiska historien i Sverige
- En hantverksworkshop eller en musikverksamhet

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk kom 2010 och har stärkts genom nya bestämmelser från den 1 januari 2019. Vilka grupper som skulle erkännas som nationella minoriteter beslutades av riksdagen. Detta skedde i samband med att Sverige 1999 anslöt sig till Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk.

RÄTTIGHETER

Judar är, tillsammans med samer, romer, sverigefinnar och tornedalingar, erkända som en nationell minoritet i Sverige och har som sådan vissa stärkta rättigheter på flera områden.

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk innebär i korthet att du som tillhör en nationell minoritet bland andra har följande rättigheter:

- All offentlig verksamhet har ett särskilt ansvar för att skydda och främja ditt språk och din kultur.
- Barn har en förstärkt rätt att utveckla sin kultur och sitt språk.
- Du har rätt att få information om vad lagen innebär för dig av vissa statliga förvaltningsmyndigheter, däribland Socialstyrelsen.
- Äldre har rätt att få hela eller en väsentlig del av sin äldreomsorg på sitt minoritetsspråk om kommunen har tillgång till personal som kan språket.
- Kommuner ska inom ramen för den äldreomsorg som erbjuds på minoritetsspråk beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet.
- Kommunerna är skyldiga att verka för att det finns personal med kunskaper i minoritetsspråken där det behövs i omvårdnaden av äldre.
- Förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med minoriteterna i sådana frågor.
- Barns och ungas möjlighet till inflytande och samråd ska främjas särskilt.

SPRÅK

Jiddisch är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk, och har som sådant skydd och främjande genom lagen. Uppskattningsvis har endast omkring 4 000 svenskar en viss språkfärdighet i jiddisch.

För många jiddischtalande i Sverige är det inte ett förstaspråk, men starkt förknippat med familjeliv, judisk kultur och historia och lever också vidare genom bland annat kulturaktiviteter, föreningsliv och undervisning.

Jiddisch har sitt ursprung i en tusenårig historia i Central- och Östeuropa, där det utvecklades genom att kombinera tyska dialekter med hebreiska, arameiska och senare slaviska språk som polska och ukrainska. De två huvudsakliga språkgrupperna – den germanska och den semitiska (hebreiska och arameiska) – slogs samman och blev ett nytt språk, det som idag kallas jiddisch.

Jiddisch i Sverige har påverkats av svenskan och har många svenska låneord.

TRADITIONER

Några exempel på judiska högtider, sedvänjor och kulturella fenomen som lever vidare i Sverige:

- **Rosh Hashana:** Det judiska nyåret som infaller i slutet av september, och där man blåser i ett vädurshorn i synagogan.
- **Kippa:** En liten huvudbonad som judiska pojkar och män bär vid gudstjänster. Ortodoxa judiska pojkar och män bär kippa även utanför gudstjänster.
- **Klezmer:** En typ av judisk instrumentalmusik, som ofta spelas på bröllop och fester och som har rötter i Östeuropa.

Boktips:

- “Jiddisch i Sverige – mir zaynen do” av Sofia Berg-Böhm, Håkan Blomqvist, Dorotea Bromberg m.fl.
- “Jiddisch, svensk jiddisch – ordbok” av Lennart Kerbel, Jean Hessel och Peter David
- “Jiddisch för dårar” av Salomon Schulman
- “Jiddisch 2000 – lärobok för alla” av Marvin S. Zuckerman och Marion Herbst

Parlör

Zay moykhl =

Ursäkta

Nishto far vos =

Varsågod

Mazl-tov =

Grattis

Ikh hob dikh lib =

Jag älskar dig

Chútspe =

Fräckhet

Shul eller shil =

Synagoga

Ich farshtéi a bisl =

Jag förstår lite

Mensch =

(Med)människa

RÖSTER OM JUDISKT LIV I SVERIGE

**"Hur är jag judisk?
'How do you Jew',
som man vitsar till
det i New York. Och
hur är jag svensk?
På sådana raka
frågor har jag
numera bara krokiga
svar: Jag är svensk
med ett judiskt
förhållningssätt.
Eller kanske snarare:
jude med ett delvis
svenskt
förhållningssätt. (...)
Dock inget fifty-
fifty, utan både
100% jude och 100%
svensk. Samtidigt."**

– Lars Dencik, professor i
socialpsykologi

**"Identiteten är ett
dynamiskt begrepp.
Den måste ständigt
omformuleras och
omdefinieras i
relation till den
föränderliga
verkligheten."**

– Jackie Jakubowski,
författare och mångårig
chefredaktör för Judisk krönika

**"Jag är inte religiös.
Men jag bär med mig
den judiska
erfarenheten av att
tillhöra en förföljd
minoritet och kämpa
mot förtryck. Och den
judiska traditionen av
bildning, humanism,
kultur och kritisk
diskussion finns det
goda skäl att slå vakt
om."**

– Henry Ascher, människorättsaktivist
och barnläkare

Zay gezunt!

PROJEKTET MENSCH

ABF Kronoberg vill med projektet Mensch lyfta den svensk-judiska historien och bredda bilden av vad det innebär att vara jude i Sverige.

Projektet vill uppmuntra till och ge verktyg för kunskapsfördjupning om minoriteten och dess språk, historia, kultur och rättigheter.

ABF Kronoberg vill med satsningen förmänskliga de judiska erfarenheterna i landet, vilket återspeglas i projektnamnet "Mensch" som är ett vanligt uttryck på jiddisch som betyder just "människa", men som används för att beskriva en rättfärdig karaktär med integritet och medkänsla.

Projektet finansieras av Folkbildningsrådet.

Kontakt och frågor:
jenny.ahonen@abf.se
0372-73 77 62

MENSCH
(מענטש)